

УДК 378.016

МАХІНОВ В.М., кандидат педагогічних наук, професор Університету “Україна”

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ У ПАРАДИГМІ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Про теоретичне підґрунтя соціокультурного комунікаційного простору у парадигмі освіти, в контексті якої представлена проблема підготовки майбутнього педагога як мовної особистості. Подана характеристика соціокультурного комунікаційного простору. Здійснено аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми соціокультури та її зв'язку із соціокультурною комунікацією.

Аннотация. О теоретической почве социокультурного коммуникационного пространства в парадигме образования, в контексте которого представлена проблема подготовки будущего педагога как языковой личности. Представлена характеристика социокультурного коммуникационного пространства. Осуществлен анализ психолого-педагогических исследований проблемы социокультуры и ее связи с социокультурной коммуникацией.

Summary. On the theoretical ground of sociocultural communication space in the paradigm of education, in the context of which the problem of training of future teacher as language personality is presented. The description of sociocultural communication space is presented. The analysis of problem of sociocultural researches and its connection with sociocultural communication is carried out.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, мовна особистість, культуро відповідний підхід, антропологічний підхід, особистісно орієнтоване виховання, соціокультурна компетенція майбутнього вчителя, соціокультурна комунікація.

Постановка проблеми. Зближення країн та народів, посилення їх взаємодії є важливою закономірністю розвитку сучасного суспільства. Глобалізація світу – явище неоднозначне. З одного боку, вона об'єднує народи, руйнуючи історичні бар'єри між ними, сприяє науково-технічному прогресу, з іншого – несе загрозу стирання етнічної і культурної своєрідності, уніфікації життя згідно з іншими стандартами. Сучасна людина має бути готовою до життя в умовах багатонаціонального полікультурного середовища, до спілкування і співпраці з людьми різних національностей, рас, віросповідань.

Неув'язка соціокультурної освіти набуває особливої актуальності та складності в поліетнічному багатонаціональному суспільстві. Сучасні педагогічні реалії вимагають, з одного боку, врахування етнокультурного чинника, з іншого – створення умов для пізнання культури інших народів, виховання толерантних відносин між людьми. Тому світова співдружність взялася за розробку нової освітньої стратегії – соціокультурної освіти, суть якої полягає в підготовці молоді до життя й ефективної діяльності в умовах поліетнічного й полікультурного суспільства.

Метою статті є дослідження історичних та полікультурних чинників, що сприяють зародженню і розвитку соціокультурного комунікаційного простору у парадигмі соціокультурної освіти, встановлення цілей та завдань формування мовної особистості.

Виклад основного матеріалу. Термін “соціокультурна освіта” є калькою поняття “sociocultural education”, сформованого в західній інтелектуальній культурі в 70-х роках ХХ ст. Перші спроби визначення цього поняття були зроблені авторами міжнародного педагогічного словника, виданого в Лондоні в 1977 році, які кваліфікували парадокс соціокультурної освіти (sociocultural education) як віддзеркалення ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти [6].

Найбільш вичерпне визначення поняття “sociocultural education” представлено у Міжнародній енциклопедії освіти, де воно розглядається як “педагогічний процес, в якому репрезентуються дві або більше культури, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознакою” [5].

В англійській мові термін “sociocultural education” (соціокультурна освіта) використовується багатьма дослідниками освіти у США, Канаді й Австралії. В навчальній та методичній літературі Європи (окрім Великобританії) використовується вираз “міжкультурна освіта” (intercultural education).

У науковому вжитку обидва поняття використовуються як синоніми. ЮНЕСКО та Рада Європи рекомендують і використовують у своїх документах поняття “міжкультурна освіта”, в той же час Організація з економічного розвитку і співпраці використовує поняття “полікультурна освіта”.

Історично найбільш ранньою була монологічна форма осмислення світу культури, базу якої складав культурний монізм. Її наочно демонструє історія європейської освіти, яка в своїх початкових формах була монокультурною. Втіленням культурного монізму виступав середньовічний університет – пронизуюча університетську науку християнська теологія, що кваліфікувала нехристиянські культури як втілення зла, гріха. Регламентація поведінки студентів, бакалаврів, магістрів, деканів, ректорів робила університети схожими на монастир. Секуляризація освіти в епоху Просвітництва не відмінила монокультурні стратегії, лише змінила її спрямованість – освіта почала розглядатись як залучення до європейської культури, інші культури кваліфікувалися як відсталі. У XIX столітті європейська просвітницька монокультурна модель освіти набуває, в певному значенні, статусу універсальної.

Соціокультурна освіта є відносно новою сферою наукового педагогічного вчення, освітньої практики і суспільно-педагогічної діяльності. У США вона з’явилася в другій половині XX століття як відповідь на вимоги покласти край расизму, дискримінації, нерівноправності, сегрегації, етнічному та іншим видам насильства. Ці могутні соціальні рухи привели до істотного розкріпачення індивіда, усвідомлення ним своєї значущості не тільки в персональному, а й в соціальному контексті. Відповідно, зросли бажання та прагнення індивіда бути визнаним іншими членами суспільства, насамперед як особистість зі всіма її індивідуальними проявами, зацікавленнями, що має в своєму розпорядженні можливості для повної, різнобічної, багатопланової самореалізації.

Теоретичні та практичні багатокультурні елементи, що були внесені до американського педагогічного життя в 60-70-х роках XX ст., відомі як багатоетнічна освіта (multiethnic education), і вони ставила за мету формування та розвиток гармонії у відносинах між членами різних етнічних груп. Проте, з часом вона трансформувалася в полікультурну освіту (multicultural education), концептуальне оформлення якої сформувалося на початку 90-х років XX ст.

Представниками цього напрямку є К. Беннет, Дж. Бенкс, Д. Голлнік, К. Кемпбелл, С. Ньюто, Д. Садкер і М. Садкер, Е. Холлінс, Ф. Чінн та ін., які вважають, що метою полікультурної освіти є розробка освітньої політики, програм підготовки вчителів, змісту освіти, встановлення психологічного і морального клімату та відносин між всіма учасниками освітнього процесу на всіх його рівнях, при яких кожен студент мав би всі необхідні можливості для інтелектуального, соціального і психологічного розвитку [2].

Вважаємо за доцільне зазначити, що власне ідеї полікультурності та полікультурного середовища не є породженням сучасності. Їх у тій чи іншій мірі торкалися та розробляли багато видатних науковців минулого. Так, великий чеський мислитель Ян Амос Коменський розробив програму “Панпедія”, в якій, спираючись на

думку про спільність людей, їх потреб та устремлінь, обґрунтував програму універсального виховання людства. Істотну частину “Панпедії” становлять настанови формування в дітей умінь жити в мирі та дружбі з іншими, виконувати взаємні обов’язки, поважати і любити людей [5].

Ідеї М. Реріха про “добродійний синтез”, під яким він розуміє “єднання культур”, а також ідеї видатних істориків та філософів сучасності (М. Данилевський, Е. Мейлер, А. Тойнбі, Ю. Яковець) про цілісність культурно-історичного розвитку людства і наявність деяких схожих принципів функціонування культур різних народів допомагають розумінню суті, цілей та функцій полікультурної освіти [10].

Надзвичайно цікавими для розуміння значення полікультурної освіти в становленні особистості є ідеї П. Каптерева про взаємозв’язок національного і загальнолюдського в педагогіці [3]. Згідно з його ідеями, педагогічна діяльність спочатку здійснюється на основі національного ідеалу, а потім трансформується в діяльність, спрямовану на досягнення загальнолюдського ідеалу.

Для розуміння суті соціокультурної освіти мають значення ідеї М. Бахтіна про культуру як діалог, де людина виступає як унікальний світ культури, що взаємодіє з іншими особистостями-культурами і таким чином формує себе в процесі цієї взаємодії [1].

Методологічну базу соціокультурної освіти складають філософські, культурологічні, етнологічні, соціологічні, історичні, педагогічні теорії, концепції та ідеї:

- розвитку етносів та їх культур (Ю. Бромлей, В. Вавілін, Л. Гумільов, М. Данилевський, В. Ключевський, А. Геллнер, Р. Парсонс, А. Тойнбі та ін.);
- культури, міжкультурних контактів у житті людства (А. Арнольдов, М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Біблер, С. Іконников, А. Лосєв та ін.);
- культуровідповідності освіти соціокультурній реальності та етнокультурним рисам особистості (С. Гессен, Е. Ільєнков, Є. Каган, В. Сластенін, Є. Шиянов, В. Шадріков та ін.);
- адаптації особистості до іншого культурного середовища (В. Крисько, Д. Річардсон, Т. Стефаненко та ін.).

Російські науковці досліджують проблеми полікультуралізму в таких напрямках:

- теоретико-методологічні основи соціокультурної освіти (В. Макеєв, З. Малькова, Л. Супрунова);
- соціокультурна освіта і підготовка вчителів (А. Бошкарьов, Ц. Ванієв, С. Узденова);
- реалізація соціокультурної освіти в школі (В. Бауер, С. Гайдарова, А. Гольов, І. Павлов) [6].

На підставі викладеного комплексу історичних і соціально-культурних уявлень, а також філософсько-педагогічних та психологічних детермінант можемо виокремити найбільш поширені у світовій педагогіці підходи до розуміння суті соціокультурної освіти. Перший з них – акультураційний, суть якого полягає в тому, що полікультурна освіта має орієнтуватися на культуру переселенців. У. Боос-Ньюнінг вважав, що соціокультурна освіта має містити вивчення традицій рідної культури, процесу переробки цих традицій в рамках нової культури, оскільки конфронтація зі зміненими умовами життя викликає необхідність у виробленні нових культурних орієнтирів. Таке формулювання завдань соціокультурної освіти допускає необхідність деталізованого вивчення культури мігрантів, проте уникає таких педагогічних норм, як “взаємне культурне збагачення”. Найбільш відомими представниками цього підходу є У. Боос-Ньюнінг, У. Зандфукс, В. Фтенакіс та ін.

Другий підхід – діалоговий. Суть його полягає у погляді на соціокультурну освіту як на спосіб залучення тих, що навчаються, до різних культур з метою формування загальнопланетарної свідомості, що дозволяє тісно взаємодіяти з представниками різних країн і народів, інтегруватися у світовий та загальноєвропейський культурно-освітній простір. Сучасна філософія діалогу бере початок з історичного способу філософствування, який знаходимо у Л. Фейербаха. Під час свого розвитку вона поступово оновлювалася, накопичуючи специфічні риси, властиві тому чи іншому мислителю-діалогісту. Представниками цього підходу є В. Біблер, М. Крюгер-Потрацт, Г. Томас, Є. Тарасов, Ю. Сорокін, Х. Гепферт, У. Шмідт та ін.

Останнім часом у ході педагогічних дискусій щодо соціокультурної освіти з'являються концепції та окремі теоретичні постулати, які умовно можна об'єднати в межах соціально-психологічного підходу. Цей підхід на даний час знаходиться в процесі становлення. Його особливість полягає у трактуванні соціокультурної освіти як особливого способу формування певних соціально-настановчих та ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних та емпатичних умінь, що дозволяють випускникові вищої школи здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію та проявляти розуміння інших культур, а також толерантність стосовно їх носіїв. Представниками соціально-психологічного підходу є С. Гайтанідес, П. Бордье, А. Меммі, Х. Есінгер [6].

Головною ідеєю та метою соціокультурної освіти є формування людини, здатної до активного співжиття в умовах багатонаціонального та полікультурного середовища, основною цінністю є сама особистість, що володіє розвиненим відчуттям розуміння інших культур, умінням жити в мирі та злагоді з людьми різних рас, національностей, вірувань. Ця мета передбачає постановку таких завдань для її реалізації:

- виховання студентів у дусі культури світу, терпимості, міжнаціонального гуманізму;

- створення умов, сприятливих для інтеграції особистостей студентів у культури народів світу;

- розвиток умінь та навичок продуктивної взаємодії з носіями різних культур.

Реалізація мети соціокультурної освіти щодо формування духовно багатішої особистості як основної освітньої цінності у свою чергу передбачає:

- глибоке і всебічне оволодіння студентами рідною культурою, що є неодмінною умовою і складником процесу інтеграції особистості в інші культури;

- формування у слухачів вищих навчальних закладів уявлень про різноманіття культур у своїй країні та у світі загалом;

- виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей, що забезпечують прогрес людства та умови для самореалізації особистості [4].

У здійсненні соціокультурної освіти особливе значення має формування її змісту. В.Єршов пропонує будувати його згідно із загальнодидактичною теорією чотирирівневої загальної освіти (В. Красевський, І. Лернер, М. Скаткін). При такому підході структура змісту соціокультурної освіти матиме такий вигляд:

- розвиток соціокультурної ідентифікації студентів як умови розуміння і входження в полікультурне середовище;

- володіння основними поняттями, що визначають розмаїття світу;

- виховання позитивного емоційного ставлення до розмаїття культур;

- формування вмінь, складових поведінкової культури світу.

При формуванні змісту соціокультурної освіти важливо враховувати: соціокультурне оточення студентів (етнічний і конфесійний склад, настанови та упередження, що панують в оточенні; індивідуальні погляди студентів на проблеми

полікультурного суспільства чи окремих соціокультурних груп); етнічні й соціально-економічні особливості регіону (причини компактного проживання етносів, провідні форми їхньої господарської діяльності; соціокультурне становище в регіоні, країні, світі (процеси зближення країн, етнічних і конфесійних груп, розвиток конфліктів та їхні причини, культурна експансія й формування націоналізму та ін.); методологічні, методичні й особистісні можливості як окремого педагога, так і всього педагогічного колективу освітньої установи (В. Єршов) [2].

На думку Л. Колобової, у сучасних освітніх системах зміст соціокультурної освіти повинен відповідати таким критеріям:

- віддзеркалення в навчальному матеріалі гуманістичних переконань, ідей свободи і ненасильства;
- визначення унікальних, самобутніх, етнічних та національних ознак у культурах народів світу;
- розкриття в культурах народів світу загальних елементів традицій, що дозволяють жити в мирі, злагоді, терпимості, гармонії;
- залучення студентів до світової культури, розкриття процесів глобалізації, взаємозалежності країн і народів у сучасних умовах;
- гуманізм, який виражає безумовну віру в добрі начала, закладені в природу людини;
- демократизм, що базується на визнанні рівних прав та обов'язків дорослих і дітей, наданні останнім свободи життєдіяльності в сім'ї, школі, в соціальному середовищі;
- толерантність, терпимість до інших поглядів, звичок та особливостей різних народів, націй, релігій;
- компетентність, тобто необхідність формування особливих здібностей вчителя і тих, що навчаються, до оволодіння знаннями, виховання інтелектуальної особистості, здатної вирішувати завдання творчого характеру в полікультурному суспільстві;
- базові основи змісту соціокультурної освіти, в якості якого виступає гуманістичний ціннісно-культурологічний підхід [4].

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Аналіз історичних та соціокультурних чинників, що сприяли зародженню і розвитку соціокультурної освіти, її цілей, завдань та суті, свідчать про складність та багатогранність проблеми, потребу її подальшого теоретичного та прикладного вивчення, розроблення програм практичної реалізації з урахуванням регіональних соціокультурних особливостей.

Використана література

1. Белый А. Пути культуры // Вопросы педагогики. – 1991. – № 11. – С. 91-95.
2. Библер В. От наукоучения – к логике культуры / В. Библер. – М.: Политиздат, 1991. – 413 с.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність / І.А. Зязюн та інші. – К.: Вища школа, 1997. – 345 с.
4. Концепція виховання молоді у національній системі освіти / Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1996. – № 2. – С. 2-11.
5. Орлов В. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: Теорія і технологія: монографія / В. Орлов; за заг. ред. І.А. Зязюна. – К.: Наукова думка, 2003. – 262 с.
6. Розов Н. Философия гуманитарного образования / Н. Розов. – М.: Наука, 1993. – 236 с.

~~~~~ * * * ~~~~~